

La guerra del Francès al baix Ter

Francesc X. Morales Garcia

Introducció

Ara fa dos-cents anys aquest país va patir una de les guerres internes més llargues i sagnants de la seva història¹. El conflicte s'havia d'inserir dins del més de general de les guerres napoleòniques, les quals varen assolir Europa, Amèrica i el Pròxim Orient entre 1792 i 1815. Així doncs, Catalunya tornava a ser escenari d'una guerra generalitzada entre les principals potències europees, cosa que no passava des de la guerra de 1704-1714. En aquesta guerra a cavall entre els segles XVIII i XIX, en un primer conflicte el 1793-1795 el nord de Catalunya fou devastat fins al riu Fluvià. Després, les potències espanyola i francesa entraren en una nova dinàmica d'aliances que possibilità l'entrada de tropes napoleòniques pel País Basc en direcció a Portugal el 1807.

Mentre la monarquia dels Borbó quedava anul·lada per les ambicions de Napoleó, entre el 24 de maig i el 4 de juny de 1808 es produïren aixecaments antinapoleònics en la majoria de províncies d'Espanya. S'acabarà organitzant un sistema polític nou, barreja del malestar social i polític contra unes autoritats passives davant del destronament de Ferran VII pels francesos. La por davant el que podia passar explica la pressa amb què els notables locals -eclesiàstics, nobles, propietaris i representants dels gremis- van respondre a les incitacions populars per tal de posar-se al capdavant de la lluita i van crear les primeres estructures alternatives de govern: les juntes locals. La de Girona, el 6 de juny, va ser posada sota la presidència del tinent del rei Julián de Bolívar.

El desembre de 1809 la resistència a l'àrea gironina quedarà pràcticament anul·lada. Des d'aquest moment fins als darrers mesos d'ocupació, el domini francès estarà prou consolidat, tot i que continuarà existint una activitat militar regular de les tropes espanyoles, les quals ocupaven transitòriament diverses localitats i controlaven sempre una part del país.

És durant l'etapa dels grans èxits militars (1809-1811) que s'organitzen una administració d'hisenda i de justícia més o menys regulars. En una primera organització en corregiments feta pel mariscal Augereau, la Bisbal i Torroella ja apareixen com a capitals de cantó en la part més fèrtil i poblada del territori gironí. El cantó de Torroella comptava amb els comuns de Torroella, Valveralla, Ullà, Ventalló, Armentera, Albons, Empúries, Verges, l'Escala i Belcaire.

Es cercà la participació dels prohoms locals en les noves institucions (consells d'intendència, del departament i comunals). A la Intendència de Girona es nomenaren per al Consell de la Prefectura l'advocat Francesc Berga com a secretari general de la prefectura del Ter, el juriconsult Josep Fonalleras (propietari de Llagostera), el notari Pere Puig i Dorca, el propietari de Girona Josep Caramany, el jutge Ramon Villar, el *mere* de Figueres Albert Terrades, Josep Paret de Figueres, el propietari Gelpí de Santa Coloma, el propietari Cirella Ric de Jafre, Lluís Ciurana de la Bisbal, el *mere* de Torroella Miró, Coll de Calella, Romaguera de Cabanes, el *mere* de la Bisbal Grassot, i Cabanellas de Banyoles. Una altra de les mesures que van prendre els francesos per tal de controlar el territori va ser l'exclaustració i dissolució dels ordes regulars, entre ells els agustins de Torroella.

A partir de 1812 el subcorregiment de Girona s'anomenarà departament del Ter. Aquest departament fou el més ben organitzat de la Catalunya napoleònica, i els invasors pogueren afermar-se relativament en uns quatre-cents pobles. Els mateixos governadors

generals passaren freqüents temporades a Girona. El nou règim portà, entre altres innovacions, la formació d'un pressupost d'ingressos i despeses al començament de cada exercici, pressupost que calia enviar a París a fi de poder-lo posar en vigor. A tots el pobles se'ls envià un model en castellà per emplenar. Les viles de Torroella de Montgrí i la Bisbal s'excusaren de pagar el juny de 1812, al·legant que llurs rendes no arribaven al límit de deu mil francs.

Fets d'armes

Malgrat l'administració i l'organització política del territori català, la gestió dels recursos per a la guerra fou cosa dels generals. L'any 1809 va estar presidit pel gran setge de Girona, que durà vuit mesos. Les tropes napoleòniques, molt nombroses, maniobraven constantment, al mateix temps que les tropes espanyoles i els grups de guerrillers irredempts. L'agricultura restà paralyzada i una gran misèria ofegà els habitants dels pobles empordanesos.

El 21 d'abril de 1809 dos-cents quaranta soldats de cavalleria van ser rebutjats a Gualta pels sometents de Palamós, Palafrugell, la Bisbal, Vall-llobrega, Sant Joan de Palamós, Calonge, Vall d'Aro, Torrent, Mont-ras i Fonteta. Tots ells estaven manats per Barris i Cabrera de Palamós. El 6 de maig, els mateixos sometents atacaren els francesos que hi havia a Torroella de Montgrí. Les dues columnes de sometents no es varen coordinar i es veieren forçades a refugiar-se a l'Estartit i Gualta. Els imperials, per temor a nous atacs, es retiraren i deixaren quaranta morts i més de seixanta ferits. Els catalans patiren un mort, un ferit i tres presoners que bescanviaren pel criat pres del coronel francès.

L'èxit fou efímer perquè cinc dies més tard els francesos varen sorprendre un centenar de sometents a Gualta, els quals, com es desprèn del llibre d'òbits d'aquesta parròquia, defensaren el pont. Un cop superada la defensa, els soldats imperials mataren alguns civils indefensos: Josep Rufí, Josep Colomer, Pere Pruneda, Feliu Batlle, Caietà Coll, Joan Bassa, Tomàs Font, Josep Galí i Miquel Rovire (aquest darrer a Torroella)². El bloqueig a Girona s'estrenyia i les divisions de Pino i Souham es trobaven fermament assentades a la riba esquerra del Ter, a l'alçada de Verges, Jafre i Colomers.

Una vegada la resistència de Girona es féu impossible, fou el torn de les actuacions de les guerrilles. Un dels líders més coneguts fou Joan Clarós, el qual abandonà el 1809 la inseguretat de Figueres per una zona menys controlada pels imperials: Pals, Begur, Calonge, Palafrugell i la Bisbal. Clarós, més altres personatges com Narcís Gay i els seus

Almogàvers de l'Empordà, lluitaren contra els francesos, però també contra criminals: Noi Anyé de Sant Feliu de Guíxols, Sillot de Vilamalla, Vila de Tortellà, Pi de Llers, Matamala de Riumors, Damià Bosch de Vilafant i Josep Buxons, *Pepus* de Castelló d'Empúries. La *petita guerra* desplegada contra els invasors sovint es confonia amb la criminalitat.

Aquestes accions en territori enemic, fins i tot en un de tan aparentment controlat com el gironí, podien donar el seu fruit. El setembre de 1810, l'irlandès O'Donnell es decidirà a atacar el Baix Empordà des de la llunyana Tarragona. L'objectiu era la brigada del general Schwartz. El 12 de setembre se simulà un atac a Girona, mentre O'Donnell arribava a la Bisbal passant per Vidreres i Cassà de la Selva. El capità general Campoverde, des de Llagostera i la vall d'Aro tallaria la possible retirada de Schwartz. Amb 6.400 soldats espanyols, O'Donnell capturaria el 13 de setembre tres batallons alemanys a la Bisbal, reembarcant per Palamós cap a Tarragona. Les guarnicions de Palamós, Calonge i Sant Feliu foren assaltades. Els patriotes només tingueren vint-i-vinc baixes.

El setembre de l'any següent el capità general Lacy conqueriria les Medes per tal de tenir un punt de suport a la Costa Brava. S'ordenà al baró d'Eroles que amb cent cinquanta miquelets conquerís el fort. Embarcaren a la fragata anglesa *Indomable* i desembarcaren el 29 d'agost a l'illa més gran. Els imperials, per mirar d'impedir la maniobra, portaren a l'Estartit cinc-cents homes i set canons, instal·lats al cap de la Barra. Els espanyols destruïren el fort i reembarcaren el 2 i 3 de setembre, sota el foc constant dels francesos. Deu dies més tard Lacy partí d'Arenys de Mar amb dos-cents homes i desembarcà a l'Estartit (destruí el fort) i la Meda Gran per iniciar la construcció de magatzems i dependències.

Víctimes i soldats

Durant els primers mesos de la revolta de 1808 la zona del baix Ter escapà en certa manera als primers atacs que, des de Barcelona, sortiren cap a Girona per mirar de controlar el que en un primer moment era una simple revolta contra l'autoritat establerta. Indirectament, però, la guerra es començà a notar al baix Ter dins les sales de l'hospital de Sant Genís de Torroella, on de seguida començaren a acollir-se ferits dels primers combats. Tenim exemples d'un soldat del Regiment Wimpffen i un altre del Regiment de Borbó, així com també d'un miquel del Terç d'Igualada i d'altres sense terç identificat. Tots ells moriren a Torroella de Montgrí entre el 20 de novembre de 1808 i el 14 de gener de 1809. Més endavant apareixeran registrats els habitants de Torroella que moriren fora del lloc on havien nascut i crescut. És el cas de Josep Vilanova, mort l'octubre de 1811 amb els

Voluntaris de Tarragona en el fatídic setge de la darrera ciutat important de Catalunya que quedava dempeus davant la invasió napoleònica: Tarragona.

Malgrat les històries posteriors de patriotisme i voluntarisme, els joves catalans foren molt contraris al reclutament, fos aquest francès o espanyol. De fet, solia ser una de les principals causes de rebuig a l'administració napoleònica pel temor que despertava ésser enviats a lluitar a qualsevol lloc d'Europa. Que tinguem notícia cap habitant de la zona de Girona va ser obligat a lluitar a l'arriscada campanya russa de 1812, en la qual Napoleó perdria desenes de milers d'homes de mig Europa. Curiosament, un soldat veterà d'aquella campanya aniria a parar fortuïtament a Torroella, on esdevindria mestre d'escola durant una colla d'anys.

La població

De resultes de la guerra, la segona meitat de 1808 però sobretot l'any 1809 són anys de gran mortaldat. Mortalitat catastròfica. A Torroella, d'una població de 2.582 habitants el 1787, es comptabilitzen cent setanta-cinc defuncions el 1808 i cent noranta el 1809, però en qualsevol cas no es tracta de resultats pitjors que els de la guerra Gran de 1793-1795. A Gualta es produïren trenta-tres enterraments el 1809 i vint-i-sis el 1810, que no semblen gaires si no tenim en compte que abans de la guerra el ritme normal de defuncions en aquesta parròquia no superava la mitja dotzena.

Un correu als ministres de la Guerra i de l'Interior de 30 d'octubre de 1812³ ens permet copsar la realitat de la vila temps després dels combats de 1809 en terres de Girona. El cantó de Torroella es recuperà relativament ràpid, segurament al tractar-se d'un dels més productius del departament del Ter. Malgrat no existir ni indústria ni comerç, hi regna una gran calma; per exemple, a l'informe es diu que els seus habitants no tenen cap tipus d'intel·ligència amb l'enemic i que els cantons de la Bisbal i Torroella són segurs i tranquils, gràcies en part al capità Richard de la Gendarmeria i la seva companyia. Verges presenta un cens de mil dos-cents habitants, mentre Torroella de Montgrí té 2.500-3.000 habitants; per tant, veiem que s'ha recuperat prou bé de la mortaldat a causa de la guerra (els naixements ja superen els morts en setanta-vuit individus).

Conclusions

La guerra a l'est d'Espanya va ser una lluita constant entre Napoleó i el seu comandant a Catalunya. Aquí, de seguida esgotaren els recursos de la terra i contínuament demanaren

diners i subministraments. L'esgotament dels exèrcits de Napoleó a l'est d'Europa al llarg dels anys 1812, 1813 i 1814 va fer que entre setembre i novembre de 1813 la divisió del general Lamarque fos l'única operativa a Catalunya. Totes les tropes que es consideraren necessàries foren extretes del que des de sempre s'havia considerat un front secundari. Aquell mateix any 1813 es retiraren les tropes aliades i la 6a Legió de Gendarmeria.

Entre el 20 de novembre i l'11 de desembre de 1813 es negocia el Tractat de Valençay. Ferran VII tornava a Espanya. A canvi, es guanyava temps per retirar les tropes. Entre març i maig de 1814 s'evacuaren Figueres, Barcelona i Girona. Hostalric va tenir tropes franceses fins al 3 de juny de 1814. Napoleó havia abdicat el 6 d'abril de 1814.

L'emperador dels francesos tornaria a aparèixer en l'escenari europeu el 1815, però només durant cent dies més. Al baix Ter, com a molts racons d'Europa, esperava una dura postguerra (a Torroella haurien de passar alguns anys abans d'assolir el nombre de naixements anual del període de preguerra). Dos-cents anys més tard, el conflicte de la guerra del Francès continua essent tan present com insuficientment explicat.

Notes:

¹ Aquest text s'ha fet a partir de la conferència que van donar Jordi Bohigas i Francesc Xavier Morales a Can Quintana el 22 de febrer de 2008.

² Girona: Arxiu Diocesà, Gualta, *Llibre d'òbits*, 11 de maig de 1809.

³ Barcelona: Arxiu de la Corona d'Aragó, Documentació Napoleònica, caixa XVI, lligall 6.